

Újra definiált katalogizálás – átvegyük-e a külső forrásokról készült rekordokat?

Változáskezelés és hálózati kooperáció

Ha szerepünk és funkciónk bővül vagy változik, eszközeinknek is változnia kell, ennek függvényében újra kell értelmeznünk a katalógusunk szerepét is. *Az adatmenedzsment utolsó 3-4 évi fejlődése olyan eredményeket generált, amelyeket már nem lehet intézményi keretbe szorítani. Az új hálózati információs környezetben nem használhatók a régi workflow megoldások, a régi platformok és rendszerek használatával gondjaink vannak. Az intézményi kezelésből kiszabadult adatok és az új web technológián alapuló szemantikai irányzat fejlődése teljes megújulást követel munkaformáink és szolgáltatásaink területein, amelyet sürget a használói információhasználati szokások változása is.* A külső források bevonása a szolgáltatásba kooperációt feltételez a könyvtárosok, könyvtárak, egyéb külső intézmények és a számítógépek, hálózatok szintjén. Rekordállományunk a helyi gyűjtemények kiterjesztésének és szélesebb körű igénybevételének lehetőségével épül.

A teljes körű (szak)irodalmi lefedettségre törekvés szakmánk lényege, amely kooperációt igényel a tervezés, a feltárás, szabványosítás, gyűjteménykezelés és a szolgáltatások területén is. Értékes információforrást és tanulást jelent számunkra más szakemberek és intézmények eredményeinek és tudásának átvétele. A könyvtárak a közös és megosztott cselekvés során bővítik kapacitásukat, értéket generálnak egymás számára, megkönnyítik a gyűjtemény- és munkaelemzéseket, a minőségi kritériumok érvényesítését, a prediktív elemzéseket és a minták alapján történő összehasonlítást.

Az átmenet és a változás korát éljük (talán mindig így van és lesz), a katalógusok szerepének változását, külső forrásokból történő gazdagítását, a linked data adatokkal való kapcsolatát, az új megoldások keresését nagyon intenzíven éljük meg a digitális és hálózati információkezelés új horizontjain.

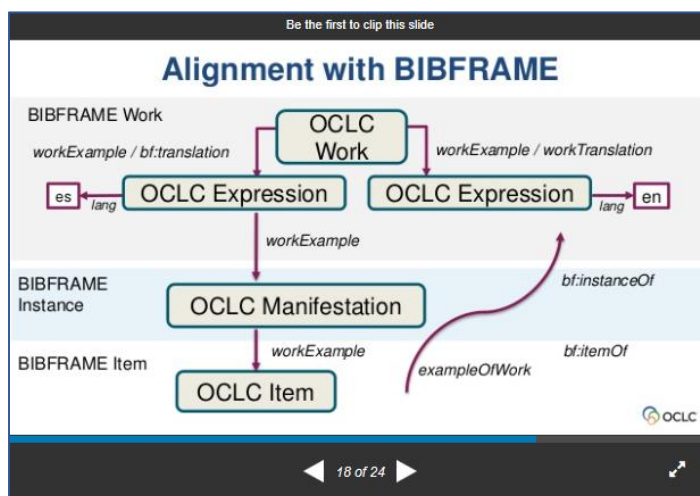
Az információtechnológia dinamikus hálózati fejlődése növelte a szolgáltatások komplexitását, a szolgáltatások választéka, formája, összetétele, hatékonysága és produktivitása is nőtt. A változó igények egyre több összetett vagy éppen unikális szolgáltatás fejlődését generálják, és nőtt a személyre vagy csoportra szabott szolgáltatások elvárásának szintje.

A technológiai és információelméleti fejlődés eredményeinek adaptálása során úgy érezzük, az elsajátítás nagyon újszerű szemléletet követel - kezdve a szemantikus web¹ linked data / kapcsolt hálózati adatainak szintjétől egészen a mesterséges intelligenciáig. Az elméleti háttér és a gyakorlati alkalmazás megvalósításának lépései rendkívül bonyolulttá váltak, ezért kisebb realitása van az egyéni kezdeményezéseknek. Mindenki a nagy, országos szakkönyvtáraktól, nemzeti könyvtáraktól és a nemzetközi kooperációktól várja a kezdeményezéseket, döntéseket, szabályozókat és eredményeket. Hazánkban is fontos előkészületek zajlanak, ld. az MTA MARC21 rekordszerkezet szabályozására vonatkozó kutatásokat, az OSZK Országos Könyvtári Platform programját, az Országos Könyvtári Szabványosítási Bizottság (OKSZB) megteremtését², a linked data

¹ A szemantikus web a világhálót kiegészítő új réteg, amelynek alapegysége nem a dokumentum, hanem az adat és a kapcsolat (Hubay Miklós – ld. 11. forrás). A gép egységesített azonosító (URI) alapján értelmezi az adatokat. Pl. Eszterházy Péter: VIAF ID: 29557616 (Personal)

² Az OKSZB célja többek között – az RDA (Resource Description and Access = Forrásleírás és -hozzáférés) katalogizálási szabályzat honosítása, valamint az ISO 2709 nemzetközi szabványon alapuló HUNMARC helyett a MARC 21 formátum bevezetése.

kezdeményezéseket³ (pl. Nemzeti Névtér, adatvizualizáció, a BIBFRAME⁴ hazai alkalmazása, az RDA-HU munkacsoport működése, a PIM-ben megalakult a Digitális Bölcsészeti Központ 2020-ban, és a Digital Humanities Platform⁵).

1. sz. ábra: Bibframe and OCLC Works / Carol Jean Goodby... (15. forrás)

<https://www.slideshare.net/oclc/bibframe-and-oclc-works-defining-models-and-discovering-evidence>

A MARC alapú katalogizálásnak számos kritikáját ismerjük, amelyekre itt nem térek ki, mégis a meghaladás nem olyan gyors, mint ahogy sok ellenzője remélte, és nem mentes a fáradságos fejlesztési előkészületektől, az elméleti és szabályozási háttér megújításától, amely miatt nagy várakozással tekintünk az OSZK Országos Szabványügyi Bizottsága tevékenységére.

A MARC a hálózati adatkapcsolatok megjelenítésére nem képes, de egyes mezőiben rögzíthetők az URI azonosító adatsémái, amelyek kapcsolatot biztosítanak külső szabványos névterekhez. Feladataink nehezebbé váltak, mert sok olyan készséget kell elsajátítani, amely korábban nem tartozott a könyvtárosok munkaköréhez, ma viszont előfeltétele a változáskezelésnek és a különböző szakmák nélkülözhetetlen együttműködésének. A kapcsolt adatok világhálójának reménytelen kezdetekor több szakíró siratta a MARC rendszerű adatokat, mások viszont a reneszánszáról írtak. Az FRBR alapelveken fejlődő hálózati adatkapcsolatok elméleti és gyakorlati alapköve ugyanis a pontos és egységes, azonosítható metaadat, amelyekre a kapcsolati háló épül. A könyvtári katalógusok validált *authority* adatai (az elnevezésről sok vitát olvashattunk) nélkülözhetetlen háttérét képezik az adatok azonosításának és kódolásának, alkalmazásaik nyomán születtek a különböző (szerzői, testületi, földrajzi) névterek, amelyek viszonylagos állandósággal képviselik a nemzeti kulturális örökség entitásait.

A hivatalos névtárak világszintű használata (VIAF, ISNI, WIKIDATA.stb.) gyakorlattá vált, mert az egyedi objektumok, entítások állandók és egységesek, változást bővülő kapcsolataik hoznak. Az azonosított adatok nemzetközi használatához csak típusuk és egyéb jellemzőjük elnevezésében kell megállapodni (pl. névadatoknál: zeneszerző, composer, komponist, stb.). Az emberi vagy gépi értelmezéshez szabványos nevezék szótárak⁶ állnak rendelkezésre. Bármit hoz a jövő, az egységesítéssel kapcsolatos elméleti munka és a kódolás eredményei beépülnek a szakma gyakorlatába. Az adatvagyon érték, érdemes a meglévőkből kiaknázni mindent egészen addig, amíg nem válhatnak fejlettebb módszerekre és eszközökre.

³ Az OSZK RDF adatbázisa 19 300 000 állítást tartalmaz (2019-es közlés), (http://nektar.oszk.hu/wiki/Szemantikus_web; elérhetővé tette a törzsgyűjteményi olvasói katalógusának, valamint Digitális Könyvtárának teljes tartalmát és az ezekhez kapcsolódó besorolási adatokat Linked Open Data (LOD) formában. http://nektar.oszk.hu/w/images/0/04/LinkedDataAtNszl_06.pdf

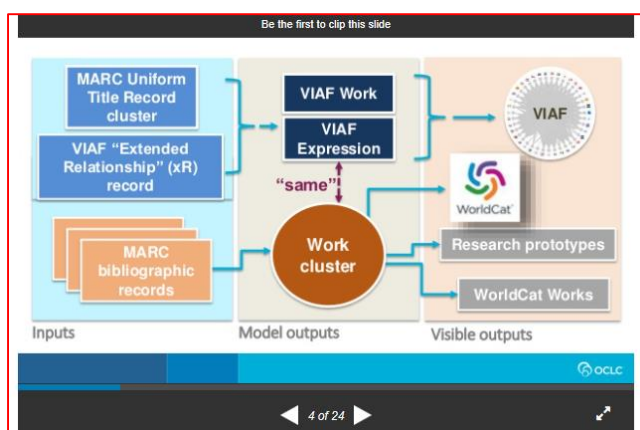
⁴ BIBFRAME a Library of Congress és az OCLC együttműködésében indított fejlesztés, amelynek célja a könyvtári MARC rekordok konvertálása BIBFRAME leírásokra.

⁵ PIM Digital Humanities Platform: egységes irodalomtudományi és nyelvtechnológiai kutatói környezet a közgyűjtemények, az irodalomtudomány, a nyelvtudomány és más humán tudományok számára, digitális szövegtörzsek publikálására, nyelvtechnológiai elemzések elvégzésére, adatvizualizációs technológiák alkalmazására...

⁶ pl. Schema.org <https://schema.org/>; Bibframe ontology <http://id.loc.gov/ontologies/bibframe/>, stb.

Néhány gyakran használt linked data és névtér szolgáltatás:

- [Europeana](#), amely aggregálta a digitális múzeumi, archívumi és audiovizuális archívumok metaadatait
- **OCLC [WorldCat Linked Data](#)**, amely több száz millió bibliográfiai rekordot jelentetett meg linked data és RDF, stb. adatformátumban a rekordokhoz és a Wikipédia, Wikidata szócikkekhez kapcsolva
- OCLC's [Virtual International Authority File \(VIAF\)](#), 40 különböző authority file aggregált gyűjteménye
- [Getty Vocabularies](#): Art & Architecture Thesaurus (AAT), Getty Thesaurus of Geographic Place Names (TGN) and Union List of Artist Names (ULAN) – vagyis Művészeti és építészeti tezaurusz (AAT), a tezauruszhoz tartozó földrajzi helyek névtára (TGN), Művészek neveinek nemzeti névtára (ULAN)
- [Library of Congress' Linked Data Service](#) több mint 50 szótárral
- [DBpedia \(http://wiki.dbpedia.org\)](http://wiki.dbpedia.org) a Wikipédia szócikkeiből összeállított rendszer
- [GeoNames](#) – földrajzi névtér rendszer
- [data.bnf.fr](#)* (a Francia Nemzeti Könyvtár digitális könyvtárakból aggregált adatai) Deutsche National Bibliothek [Linked Data Services](#)* - a Német Nemzeti Könyvtár linked data szolgáltatásai

2. sz. kép: (Carol Jean Godby ...) Adatillesztések: Marc input, VIAF output model, WorldCat tétel megjelenítés ábrája (15. forrás)

A tökéletességre és teljességre törekvés könnyebben megvalósítható a kooperatív katalogizálás során, amelyben a felelősség és a kötelezettség vállalás megoszlik és szabályokon alapul – ezáltal feltételezhető a megfelelő stratégiai alap.

A katalógus és a metaadatok szerepének és megújulásának taglalása során jogosan felmerült kérdés, hogy foglalkozzon-e a könyvtár külső adatok és rekordok átvételével, vagy csak saját dokumentumaira alapozza katalógusának szerkesztését, és csak a saját adatok kiegészítésére szorítkozzon külső forrásokból?

Átvétel vagy gyűjteménykezelés?

A [Webmagazin 2020.4.](#) számában írtam a rekord- és adatátvételen alapuló katalógus bővítésről és gazdagításról. (Adatkoncentráció a katalógusban – a feltárt adatoktól a rejtőző kapcsolatokig⁷). Mikulás Gábor a KIT fórumán idézte Balázs László és Takács Dániel gondolatait a külső rekordok beépítéséről (2021. március 13.) pro és kontra formájában, amely a Könyvtárosok Facebook fiókjában is néhány hozzászólást generált. Takács Dániel fent idézett cikkemből hiányolta a tárgyszavak áttöltésének kifejtését, amely valóban a téma teljességéhez tartozna, viszont sok új probléma áttekintését igényli. A megnevezések más jelentéstartalmat képviselhetnek még azonos intézmény egyes részlegeiben is, a különböző fogalmi szerkezet miatt nehéz és nagyon munkaerő

⁷ <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2020/09/adatkoncentracio-a-katalogusban-a-feltart-adatoktol-a-rejtozo-kapcsolatokig/6625/>

igényes feladat két információkereső rendszer illesztése. Lehetetlen a koherens szerkezet létrehozása újraindexelés nélkül, amelyhez szükség van automatikus indexelő eszközökre, mint pl. a VuFind, a SOLR és a Lucene rendszerek. Sokféle szolgáltatásuk között szerepel az újraindexelés, amely minden bővülésnél végrehajtható a discovery rendszerekben és repozitóriumokban. A sima konverziós eljárásokban gyakran alkalmazzák a könyvtárosok a jövevény fogalmi megnevezések új, külön tárgyszó típusba töltését, amely legalább nem teszi rendezetlenné a meglévő tárgyszó rendszert, de a kereső motornál is meg kell oldani a két típus különválasztott kezelését.

Távolodva a gyűjtemény központú könyvtáraktól

A hálózati adatkapcsolatok által feltáruló új összefüggések és új összetevők alapján a könyvtár falain belül lévő struktúrákat kiegészíthetjük korlátlan hálózati forrásokkal, amelyek akkor is léteznek, ha azokat nem vonjuk be könyvtári folyamatainkba vagy adataink kapcsolataiba. A használó eléri ezeket a külső forrásokból, ezért az ő szempontjából jogosan hiányolja a katalógusunkból. Lineáris felépítésük amúgy sem képes követni a mai információszerezési szokásokat, egyszerre nyújtanak kevés és egyúttal túl sok információt, miközben a könyvtárosok számára szükséges adottságokkal rendelkeznek. Régóta küzdünk azzal a jelenséggel, hogy „az olvasók nem szeretik az OPAC-ot”, nem véletlen, hogy minden fejlettebb IKR rendelkezik a kényelmes, egyablakos keresővel. A használati érték miatt nem kerülhető meg a kérdés, mennyire tükrözi katalógusunk az alapozó tudományok tartalmi és terjedelmi teljességét, mennyire megbízhatóan tükrözi a könyvtár szelektóját az értékes és kevésbé értékes források kiválasztásában? Vajon a szakirodalmi teljesség jogos használói igény egy keresési folyamatban, amely nélkül nem rendelkezik tárgyának „core” vagy mag forrásairól?

Néhány rendelkezésre álló bővítési lehetőség:

- Új entitásokkal bővíthetjük szerzői és tárgyi adatainkat (hely, időpont, testület stb.)
- Fokozhatjuk az adatok szegmentálását
- Új attribútumokat vehetünk át népszerű források alapján (pl. link import Wikipédiából, események, „history”-k beillesztése, stb.)
- A rekordtartalom gazdagítására hivatkozások a külső speciális adatokhoz
- Alá-, fölé- és mellérendelt adat- és rekord kapcsolatainkat teljesebbé tehetjük stb.

Nyilván nem maradunk saját könyvtárunk falai között, mialatt a média és az online források sokfélesége egyre szaporodik. A hanyatló beszerzési keret mellett növekvő igényekkel számolhatunk. Ha hiányos a beszerzési keret, ha nincs pénz fejlett discovery rendszerek beszerzésére, vagy azok illesztésére könyvtárunk egyéb forráskezelő rendszereihez, jogos törekvés az ingyenes bővítés keresése külső forrásokból, vagy a személyes igények aktívabb kielégítéséhez alkalmas eszközökből.

Az FRBR szemlélet megváltoztatta gondolkodásunkat az információforrásokról. A hálózati adatkezelésnél a fizikai megjelenés vagy a dokumentum típus nem a legfontosabb összetevője a „műnek”, általában nem képezi a mű főbb hálózati csomópontját. A licenc alapú források és a külső adatbázis tételek előfizetésével, a könyvtárközi kölcsönzéssel megszerzünk átmenetileg használható kiadványokat, fűrkésszük a weboldalakat az ingyenesen letölthető értékes irodalom után, és ezek között nyilván van olyan forrás, amelyet katalógusunkban a felépített rendszerünk részének szeretnénk tekinteni a fizikai példány hiányának ellenére.

Mielőtt még bárki féltene az ilyen katalógust a kuszaság vagy rendezetlenség veszélyétől, szeretném leszögezni, hogy a rendszerelvű katalógusépítésnek meg kell gátolnia az ötletszerű bővítéseket és kiegészítéseket az adat- és rekordátvételek gyakorlatában is.

A katalógus mint rendszer – a szerkezet, tartalom, terjedelem és a funkció egysége

A katalógusban rendszert állítunk fel, amelynek tükröznie kell legalább négy alapvető tudásbázist:

- a könyvtár dokumentumállományának feltárt rendszere
- tudományrendszertan(ok) a kiszolgált szakterületek függvényében segéd- és határtudományokkal együtt

- a könyvtár típusának és a könyvtári rendszerben elfoglalt szerepének megfelelő tartalom és terjedelem
- a könyvtáros tudásának és műveltségének explicit formája (a feltárás mélysége és szakszerűsége, vonatkozó szabályzatok, DH digital humanities / digitális bölcsészet, adattudomány stb. könyvtári oldalai)

A dokumentumleírás feltételezi a dokumentum fizikai vagy elektronikus formájú meglétét. A könyvtári katalógus (egyik) alapvető funkciója ezen az elven egy adott könyvtár dokumentum nyilvántartásához kapcsolódik. Az FRBR talaján kialakult metaadat szerkesztés központi eleme a „MŰ”, mint szellemi alkotás – a hozzátartozó számos entitás kapcsolatával, amelyek részei egy virtuális világhálózatnak. A könyvtárak kijelölik a háló legfontosabb csomópontjait és a kapcsolat jellegét képviselő éleket a tulajdonságok megnevezéseivel (lásd könyvtári tudásgráf vagy szemantikai gráf) tükrözik, amelyektől elvárjuk, hogy az azonos és legfontosabb metaadatok minden kapcsolódó rendszerben hasonló szerkezetben fedjék egymást. Az állandó, egyedi entitások kapcsolataik alapján képviselik a változásokat egy rendkívül tág és folyamatosan bővülő hálózati rendszerben. Az átvétel a kapcsolt adatok működésének alapfeltétele, hiszen az állandó és egységes megnevezések biztosítják az azonos értelmezést az emberi vagy gépi tranzakciók során.

Az arányosság és a teljesség kérdését összhangban kell megteremtenünk adott könyvtár feladatrendszerével, speciális sajátosságaival. A folyamatosan táguló kapcsolatok jelentős információt hordoznak a lefedett szakterület fejlődéséről, akár az eseményvezérelt szakterületeket, akár az önálló tudományok változásait nézzük. A kiugrások értékelése és karbantartása kiemeli a rendszerkezelés eszközeinek és általános törvényszerűségeinek figyelemmel kísérését.

A külső forrásokra alapozott szolgáltatásainkban nehéz az arányosság megtartása különösen azokban a könyvtárakban, ahol az „eseményvezérelt” információszolgáltatás gyakori igényeken alapul, és a kampányszerű jelenségek erősen terhelik a könyvtár szolgáltatási gyakorlatát még a tudományos haladás területén is. Felszínre kerülhetnek tömeges új (média) jelenségek, új szerzők, új témák, amelyektől nem tudunk eltekinteni. A közösségi média bővülésének és a használati információ előállításának gyakorlatával (wikik, blogok, podcast-ok, kép- és videomegosztó oldalak stb.) nehezzé válhat a könyvtár szelektív és forrásértékelő gyakorlatának érvényesítése, a szolgáltatásba bevont források kiválasztása, a gyorsan avuló, értéktelen, hamis információk tömeges megjelenését ellensúlyozó szelektív feladatok ellátása. Nem csak a tájékoztatás és tudásbázisunk növelése, hanem az átláthatóság, a kezelhetőség és a megfelelő méretarányok fenntartása is fontos szempont a rendszer felépítésében. A katalógusunkban időlegesen régóta szerepelnek külső forrásból származó, átvett rekordok: dezideráta, kiadói jegyzékek, bibliográfiák, könyvtárközi kölcsönzéssel kért kiadványadatok stb., amelyek későbbi döntés alapján bekerülhetnek a katalógusunkba.

A létező gyűjtemény mellett a lehetséges számbavétele is foglalkoztatja a könyvtárosokat, amelyre a digitalizált források, online katalógusok, a rekordátvétel lehetősége, a központi indexmodellek megfelelő háttérrel kínálnak. A folyamatban nem csak a katalógus tökéletesítése, a szolgáltatások fejlesztése nyújt ösztönzést, hanem a szakértelem kiteljesedésének kérdése is, amely az utóbbi években magával hozta a „digital humanities” – digitális bölcsészet gyakorlatában való részvétel igényét is.

A digitális bölcsészet folyamataiban több szakterület együttműködése valósul meg. A feladat egyszerű és tömör megfogalmazását szeretném itt összefoglalni, amely hangsúlyozza a könyvtáros helyét ebben a tevékenységben: *a DH a számítástechnika és a bölcsészettudományok kereszteződésével foglalkozó tanulmányi, kutatási, oktatási és találmányi terület. Természetéből és módszertanából eredően interdiszciplináris jellegű és magában foglalja az elektronikus formájú információk vizsgálatát, elemzését, szintézisét és bemutatását. Segítségével elemezhetjük, hogyan befolyásolják a megjelenő információk azokat a tudományterületeket, amelyekben használják a módszert, és mennyiben gazdagítja a folyamat a tudományokat és a számítástechnikai ismereteinket?* (V.ö. 10. sz. jegyzet, Matthew Kirschenbauer). A kurátorok általában az érintett szakterület(ek) képviselői, de vannak köztük könyvtárosok is, akik részt vesznek a több intézményt és szakembert tömörítő eljárások során a számítógéppel elemzett információk összefüggéseinek és törvényszerűségeinek tudományos igényű feltárásában.

Mindenütt jelen lenni – a „láthatóság” növelése kívülről belülről és belülről kívülről

A láthatóság fontos szerepének kérdéséhez *Lorcan Dempsey* szakíró gondolatát idézném (nem először): „A könyvtári katalóguson kívüli bibliográfiai adatok és szolgáltatások felhasználása és mobilizálása a könyvtári tevékenység egyre fontosabb részét képezi, ... mivel a felfedezés egyre inkább máshol történik” - más környezetben, mint a könyvtárban. (V.ö: 6. forrás). Az „inside-in” és „outside-on” rokonszenves elve azt a többéves gyakorlatot jellemzi, amelyben az ésszerű katalógizálás során számos adat átvételre kerül (nevezéktanok, szótárak, alapkatalógusok, nemzetközi katalógusok, új rekordok, „core” folyóiratok cikkei, fontos kézikönyvek stb.), és könyvtárunk külső forrásokban elérhető adatai, rekordjai és egyéb online információforrásai alapján külső színtereken is „látható” és azonosítható szolgáltatásunk. Egyre több könyvtár jelenik meg szellemes bemutatkozásokkal a közösségi és képmegosztó oldalakon is (pl. legutóbb a Vachott Sándor Városi Könyvtár), amelyek alapján a használók élvezetes formában nyernek információkat arról, milyen szolgáltatásokban részesülhetnek könyvtárunk színterein.

A könyvtárak saját webes jelenlétüktől eltérő helyeken is kínálhatnak bibliográfiai hivatkozásokat (pl. olvasási listák, tanuláskezelő rendszerek, idézetkezelők, személyes, kutatói bibliográfiák stb.). Kívülről utat mutathatnak a könyvtári erőforrásokhoz az információkat más helyen keresőknek (Google Könyvkereső, Google Tudós stb.). Kiemelhető a WorldCat szolgáltatása, amely együttműködik a Google keresőkkel, és a keresés során megmutatja, melyik legközelebbi könyvtárban található meg a keresett kiadványt.

Fontos kérdés, hogy **versenyképes megoldásokkal tudjuk-e használóinkat ellátni**, hatásosan népszerűsítjük-e előnyeinket a szűrő, szintetizáló, értéknövelő egyéb külső szolgáltatások vagy kereskedelmi alkalmazások versenyében, meg tudjuk-e mutatni, miben vagyunk különlegesek és nélkülözhetetlenek. Nem csak a létezésünket kell hangsúlyozni, azt is meg kell mutatnunk, miért vagyunk. Ebben a friss alkalmazkodó készséget igénylő feladatban nem csak saját egyediségünk fontos mozzanat, hanem az is, hogy mások kiváló megoldásait átvegyük, vagy azokból is építkezzünk. Ahol szűk a beszerzési keret, még rendelkezésre állhat a kreativitás, a tehetség, a készségek sokfélesége.

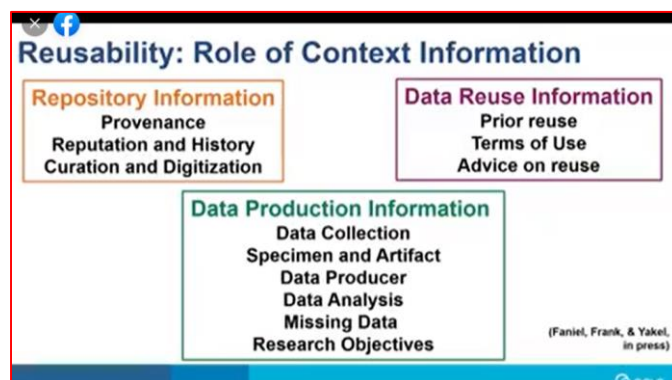
A Covid által előidézett gyorsított digitalizálás, az online szolgáltatások megkerülhetetlensége, sőt még a bezárások is kiemelték, mennyire nélkülözhetetlenek a könyvtári közösségi terek, a művelődésre és tanulásra inspiráló szolgáltatások. A valódi nyertesek a veszteségekből is tudnak előnyt kovácsolni. Ma igazán indokolt, hogy a használó könyvtár színterein kívül is gyorsan és kényelmesen találkozzon a könyvtári szolgáltatások kínálatával.

Könyvtárunk és a képviselt szakterület „katalogizált” anyagai mellett természetes törekvésünk, hogy elérhetőségünk érdekében tágabb nemzeti vagy nemzetközi katalógusokban szerepeltessük tételeinket a könyvtárainkra vonatkozó adatokkal és hivatkozásokkal, lelőhelyekkel. Nemzetközi szinten az utóbbi évek nyeresége, hogy a világ legnagyobb bibliográfiai katalógusában (OCLC WorldCat) már elérhetők három nagykönyvtárunk (Szegedi és ELTE egyetemi könyvtár, MTA) rekordjai és a kiadványaik lelőhelyei az említett könyvtárak áldozatos munkája alapján. Nagyon sok feltétel befolyásolja a nemzeti vagy nemzetközi rendszerek zavartalan működését: stratégiai megközelítés, erős informatikai háttér, szindikált (szabályozott megállapodáson alapuló) katalógizálási gyakorlat, egységesség, fegyelem, azonos workflow, önmérséklet a túlságosan egyedi vágyaktól hajtott rekord előállítás (és még sorolhatnám) területein, mert ezek hiányában zavarok és leállások várhatók, ráadásul a deduplikáció szükségességének felismerése és végrehajtása túlságosan idő- és költségigényes feladattá válik. Ha végigolvassuk az OCLC vonatkozó kutatási anyagait, láthatjuk a WorldCat világekatalógus (és kiegészítő rendszerei) fejlődését az előkészítés és működtetés koncepcionális és szisztematikus alakításában, a lépésről lépésre haladásban, amelyben ma már a linked data alapú információkezelés megalapozását követően több milliós linked data adatformátumú tétellel rendelkeznek.

A nemzetközi gyakorlat háttérével és erős fenntartási támogatással rendelkező nemzetközi vállalkozások erős előnnyel vesznek részt a feladatban, kísérőjelenségként náluk is megfigyelhető, hogy a haladás feltételét gyakran néhány kimagasló képességű szakember munkája lendíti előre

nagy lépések megtételével. Az eredmények és a szakmai kiválóságok esetében természetes igény a lehetőségek teljes kihasználása, a katalógusadatok széles körű nyilvánosságága alapján az újrafelhasználás (rekord átvétel, erőforrás útmutatók, olvasási listák, idézetkezelők, közösségi olvasási oldalak stb.).

A speciális szakterületek „mag” vagy „core” kiadványainak azonnali elérése és folyamatos karbantartása jogos igénynek látszik, amelyhez a könyvtárak hozzáadják a szelekció, karbantartás, bővítés gyors és szakszerű végrehajtását, az új módszerek és eszközök implementálását. A kényelmes és gyors rendelkezésre állás követelménye a használó vezérelt társadalmi közfelfogás értelmében már megszokottá válik. Szakmai etikánk jelentős eleme a teljesség igényének követése, amely ösztönöz bennünket a tematikához és a könyvtár feladatához közelálló forrásnyilvántartások igénybevételére.

3. sz. kép: Adatmenedzsment – újrahaználás (OCLC at ACRL 2019): Research Data Management (RDM) Ixchel Faniel (16. forrás.) <https://www.facebook.com/OCLCglobal/videos/444084546353200>

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a rekordátvétel támogatása és ellenzése mellett is jogos érveket sorakoztathatunk fel, magam is inkább nyitott kérdésnek tartom a felvetést az átvételek híveként is.

Feleslegessé teszi-e a discovery szolgáltatás saját katalógusunk bővítését külső forrásból?

A rendelkezésre álló forrásmennyiség meghaladja az áttekintés emberi lehetőségét, amely arra készíti a fejlesztőket, hogy az emberi képesség kiterjesztését programozással segítsék. A növekvő források elérését discovery vagy forrásfelfedező (információkutató, kereső, full text kereső stb.) rendszerekkel biztosítják a szolgáltatók (ld. EBSCO, Primo, WorldCat Discovery stb.). A több adatbázisból származó keresési eredményeket egy eredménylistában jelenítik meg, és összekapcsolják az elérhető forrásadatbázis (e-könyv, cikk, repozitórium vagy videó lejátszó) tartalmakat a megtekintéshez. A kutatás és keresés a rendszerekbe előzetesen beépített keresési „útvonalakon” történhet, amelyekkel befolyásolható a keresési *workflow*, *tanítható a keresési módszertan*. A *discovery funkció az egyre növekvő tudáshalmazokban leképezi a megismerés folyamatát a kereshetőség és a lehetséges kapcsolatok kiépítésének segítségével*. A keresési *mankóként működő workflow nem minden esetben elegendő, vagy nem elég kényelmes, vagy predefiniált megoldásként adott témához és igényhez kevésbé illeszthető*.

OCLC WorldCat globális Discovery szolgáltatás a forrásmegosztást az alábbi megosztásban nyújtja:

- 300 millió MARC alapú katalógus rekord
- 2.1 milliárd állományi adat
- 40 millió digitális gyűjtemény tétel
- 1.5 milliárd cikk a központi indexből

A WorldCat Discovery API a *linked data* technológia alapján RDF formátumban is lehetővé teszi az adatok hozzáférését.

A használói kereső felület az egyablakos keresőszolgáltatáson felül a „haladó” keresések opciójával és változatos listázási szolgáltatásokkal alternatív kereső funkciókat is biztosít a strukturált mezők tartalmában. Az [Apache SOLR™](#) vagy az [ElasticSearch®](#) lokálisan alkalmazott kereső eszközök alapján sokféle szolgáltatást nyújtanak (újraindexelés, fazettás keresés, IKR-ből szabványosan betölthető rekordok, deduplikáció, stop szótár és szinonímia kezelés, keresések mentése, [RSS](#) értesítések létrehozása stb.). Képesek interaktív kapcsolatot létesíteni a könyvtári IKR-rel az elérhető tartalmak státusával kapcsolatban, és listázzák a tételek árát, az eléérésük forrásait és a megrendelési lehetőségeket. Ha nincs kooperáció a különböző szolgáltatók között, gondok jelentkezhetnek az általános vagy a szakmai szótárak, az eltérő metaadat formátumok szolgáltatása, átvétele tárgyában.

A rekordátvétel pro és kontra tárgyú vita egyik hozzászólója felvetette, hogy ha hozzáférhetőek a források külső katalógusból, közös katalógusból, discovery rendszerből, (vagy utalásokkal, hivatkozásokkal elérhető), akkor **miért kellene külső rekordokkal terhelni saját katalógusunkat?** A megosztott véleményekhez szeretném idézni az egyik hozzászólót: „...az olvasó nem 10 különböző felületen akar keresni, különböző loginekkel, beállításokkal, 10 féleképpen összeállított keresőkérdésekkel, 10féle működéssel, logikával stb. Én, mint olvasó, *egy* könyvtári kereső felületen akarok keresni az ÖSSZES könyvtári forrásban, nem akarok még külön kutatni a források után is”. A digitalizálás során növekszik a szöveges és audiovizuális tartalmak aránya, amelyeket könyvtári katalógusokkal nem tudunk teljes mértékben feldolgozni. Bár vannak példák az online könyvtári katalógusokba épített teljes szövegű keresés kialakítására (pl. OCLC OLIB), a teljes szöveg szisztematikus és összetett keresését a discovery rendszerek keresői kínálják indexelő szolgáltatás háttérével, vagy federatív kereséssel. A szakírók egy része ezért azt sugallja, hogy a discovery rendszerek idővel felváltják a jelenleg domináns könyvtári OPAC-ot. De addig is haladni kell, ráadásul a fejlődés minden mozzanata az informatikában sem jósolható meg. A jelenlegi gyors haladás során szinte meg sem ismerjük az egyik technológiát, már számolnunk kell újak megjelenésével. El kell fogadnunk azt a tényt, hogy mai eszközeink egy része (verziója) 3 év múlva biztosan részben vagy egészben elavul. Ha lassú a fejlesztés, akkor az elkészülés sarkában ott lohol az avulás veszélye is.

Ha nincs költségkeret a saját könyvtár és a discovery rendszer beállításainak harmonizálására, akkor nem kerülhető meg a több forrásban keresés, és az összehangoltság hiánya problémákat okozhat. Erős igény mutatkozik a személyre szabott szolgáltatások és weboldalak létesítése iránt. Ma a használók jelentős része információ előállítóként is meg kíván jelenni, és megköveteli saját mondanivalójának kifejtéséhez a publikációs platformot, amely nehezíti a predefiniált rendszerek használatát

A discovery szolgáltatás és mellettük az egyéb, olvasást vagy kutatási munkafolyamatot támogató vagy személyes weboldalak létesítésére alkalmas eszközök, a forráshasználati útmutatók, vagy a tematikus (saját vagy kínálati) olvasási listák a személyes és közösségi értékkerentés kombinációját kínálják (pl. Mendeley, Refworks, Goodreads, LibraryThing, Small Demons, Findings, stb.). Átvételük saját katalógusaink, web oldalaink gazdagításához növeli erőforrásaink értékét, a tapasztalatok továbbhasznosíthatóságát, a használóink készségeit az egyéni információkezelés és információ előállítás gyakorlatában, (V.ö. David Wells, 7. forrás.).

A könyvtári adatforrások, adatbázisok, kereső szolgáltatások sajátosságainak ismerete komoly felkészülést igényel, amelyek karbantartása, a változások követése fontos könyvtárosi feladat. Tapasztalataink szerint az olvasók jelentős része több eszköz használata esetén nehezen boldogul az eltérő keresőkkel és használói felületekkel. Gyakran ismerethiányból ered az elégedetlenség vagy türelmetlenség, amely elkerülhető lenne könnyen használható, lépésről lépésre tájékoztató nyomtatott vagy elektronikus „guide”-ok létrehozásával. Egy újabb marketing fogás megtanulása vált nélkülözhetetlenné. A saját nyomtatott és online reklámkiadványok *írásának módszertanát el kell sajátítanunk, a média alkalmazásában jártas vagy készséget mutató munkatársaink adottságaira új szolgáltatásokat kell építenünk.*

A mostani átmeneti helyzetben (de lehet, hogy mindig ezzel állunk szemben), nehezen határozható meg pontosan egy lokális, intézményi katalógus missziója, mert nem csak a jelen

igényekre kell alapoznunk, figyelembe kell venni a várható fejlődési irányokat. Akinek nincs lehetősége fejlett és az intézményi eszközökkel szinkronizált discovery rendszert alkalmazni, bizonyára sokkal többet szeretne kinyerni saját könyvtári katalógusából, és minden lehetőséget kihasznál, hogy képes legyen a fejlődésre. Egy szakterületi katalógusnak nem csak a beszerzett művekkel kapcsolatban van bemutató és tájékoztató felelőssége, hanem abban is, hogy a szakterület forrásainak teljességét megfelelő struktúrában mutassa be. A discovery forrásgyűjtemények bőségkosarában sem a könyvtárosnak, sem a használónak nincs arra lehetősége, hogy ezt a feladatot elvégezze.

A könyvtári metaadat reneszánsza?

A metaadat szerepe messze túlmutat egy dokumentum, egy mű vagy alkotás (könyv, hanganyag, fénykép, zenemű, kép stb.) leírásánál, ezért ma a dokumentumleírás kifejezés már nem fedti le a szolgáltatásokban betöltött helyét és szerepét. Nem csak a könyvtár falain belül kap egyre nagyobb jelentőséget, hanem az internetes források keresésénél, azonosításánál, egy-egy szerző munkásságának feltárásánál, egy-egy szakterület mag forrásainak meghatározásánál, egy intézmény dokumentum- és adatvagyonának, tudásának reprezentálásánál. A metaadat szerepének újragondolását az alábbi néhány szempont alapján célszerűnek látszik folyamatosan elvégezni:

- Adatfejlesztés stratégiai szemlélete
- Gyűjtés, elérés, újra használat, számítógép vezérelt kutatás és keresés
- Adatgazdagítás, névterek osztályozások, témakörök, szemantikai kapcsolatok
- Katalogizálási transzformációk, indexelés, elérhetőség, üzemeltetés, megőrzés, adat transzformációk
- Használat és rendelkezésre állás – globális hálózati adatok azonosítása és könyvtári kapcsolatai

A hálózati szintű tudásszervezésben a könyvtárak kollektív befektetésként növelik a strukturált adatok gazdagságát. Az adatmodellek – bár egyre több szakma együttműködését igénylik - erősen támaszkodnak a könyvtárak katalógus adataira, vagy az építkezés szabványaira és gyakorlatára. A hálózati információk megjelenítésében és a különféle tranzakciókban a strukturált metaadatok erőforrásként alkalmazhatók, számos más digitális és hálózati információforráshoz kapcsolhatók, ahogyan a Wikipédia oldalain is láthatjuk. Az előállítás, az adatvagyon gondozása, a kollektív működési szisztéma természetes kérdéseket vet fel a fenntarthatóság és az építkezés gyakorlatában, átértékelődnek a nemzeti és globális katalógus modellek. Az intézményi katalogizálás gyakorlatában egyre ésszerűbbnek látszik az adat- és rekordátvétel. Növekszik a katalogizáló szakértők országos és nemzetközi együttműködése, amelyhez a Covid időszak során elterjedt elektronikus konferencia eszközök (Zoom, Ms Teams, stb.) utazásmentesen biztosítják a gyors kommunikációt. A közös erőforrások igénybevétele nem csak szakmán belül, hanem a külső kapcsolatokban is látható.

A siker kulcsa, és ebben nem tekinthetünk el saját szakmai elégedettségünktől, hogy **milyen intellektuális szinten tudjuk megvalósítani adott környezetben katalógusunk és könyvtárunk szakszerűségét a könyvtári rendszerben elfoglalt helyünk és a szakmai közösség munkamegosztásában vállalt kötelezettségeink függvényében.** A szakszerűséget nem csak önmagában, hanem a használat szintjein is mérnünk kell, hogy megvizsgáljuk, mennyiben tudjuk elősegíteni használóink elégedettségét. A használók körét tágra értelmezve értékmérő az is, hogy a vállalt munkamegosztásban milyen erőforrás értéket állítunk elő a hazai és nemzetközi szakmai közösség számára.

Nyilván az eltérő szerepű könyvtárak felépített rendszerei iránt nem lehetnek azonos követelmények sem a tervezés, sem a kialakítás és működtetés tekintetében, ezért az egyes könyvtártípusokhoz eltérő stratégiákat és rendszereket célszerű építeni rugalmasan alakítható, a helyi környezetbe illeszkedő standardokkal és mintákkal. Ezért a magam részéről az uniformizált rendszert nem tartanám sikeresnek.

Az ideális katalógus vágya mellett számolnunk kell a realitásokkal. Sajnos, sem a teljesség birtoklása, sem a teljesség fogyaszthatósága nem reális igény, ugyancsak nem létezik a mindent befogadó rendszer, a mindenre kiterjedő tudás és a mindent fedező fenntartó sem.

Forrásjegyzék:

1. Smith-Yoshimura, Karen (2020). *Transitioning to the Next Generation of Metadata*. Dublin, OH: OCLC Research. <https://doi.org/10.25333/rqgd-b343>; <https://www.oclc.org/content/dam/research/publications/2020/oclcresearch-transitioning-next-generation-metadata.pdf>
2. OCLC Research Library Partnership Metadata Managers Focus Group. <https://www.oclc.org/research/areas/data-science/metadata-managers.html>
3. Smith-Yoshimura, Karen (2017). "Metadata advocacy" Hanging together: the OCLC Research Blog, 17 October 2017. <https://hangingtogether.org/?p=6282>.
4. British Library. 2019. Foundations for the future: The British Library's collection metadata strategy 2019-2023. London: British Library. <https://www.bl.uk/bibliographic/pdfs/british-library-collection-metadata-strategy-2019-2023.pdf>.
5. Library of Congress. "Program for Cooperative Cataloging." <https://www.loc.gov/aba/pcc/>.
6. Thirteen ways of looking at Libraries, Discovery, and the catalog: Scale, workflow, attention by Lorcan Dempsey (2012): = <https://er.educause.edu/articles/2012/12/thirteen-ways-of-looking-at-libraries-discovery-and-the-catalog-scale-workflow-attention>
7. *OPACs and library discovery systems* /by David Wells.-<https://www.isko.org/cyclo/opac>
8. Smarter libraries through technology (2021) <https://journals.ala.org/index.php/sln/issue/archive>
9. *OPACs and library discovery systems - International Society ...* <https://www.isko.org/cyclo/opac>
10. *What is digital humanities and what's doing in English departments?* /by Matthew Kirshenbaum. <https://dhdebates.gc.cuny.edu/read/untitled-88c11800-9446-469b-a3be-3fdb36bfd1e/section/f5640d43-b8eb-4d49-bc4b-eb31a16f3d06>
11. *A szemantikus adatpublikáció gyakorlati kérdései* / Hubay Miklós (PIM) https://www.ki.oszk.hu/sites/default/files/hirfajlok/hubay_miklos_a_szemantikus_adatpublikacio_gyakorlati_kerdesei.pdf
12. <https://pim.hu/hu/hirek/elindult-digitalis-bolcseszeti-kozpont-honlapja>
13. *Az RDA és a BIBFRAME hazai implementálása* / Dancs Szabolcs, Mohai Anikó Hubay Miklós (2019) = <https://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article>
14. *Adatkoncentráció a katalógusban – a feltárt adatoktól a rejtőző kapcsolatokig* / Horváth Zoltánné = <https://mke.info.hu/konyvtarvilag/2020/09/adatkoncentracio-a-katalogusban-a-feltart-adatoktol-a-rejtozo-kapcsolatokig/6625/>
15. *Bibframe and OCLC workl Defining models and discovering evidence* / Carol Jean Godby and Diane Vizine Goetz (1., 2.sz. kép) = <https://www.slideshare.net/oclc/bibframe-and-oclc-works-defining-models-and-discovering-evidence>
16. OCLC at ACRL 2019): *Research Data Management (RDM)* / Ixchel Faniel (3.sz. kép) = <https://www.facebook.com/OCLCglobal/videos/444084546353200>

*Horváth Zoltánné Marcsi
könyvtári tanácsadó, T-Systems Magyarország Zrt.*